

21. Ptolemaiovský reliéf s textem části Chonsuovské kosmogonie, který zobrazuje dvojice Osmera stojící před bohyní Hathor. Karnak.

prapočátku, jež stvořili nebesa a zemi. Vystříkl své semeno, které učinil jezerem vytvořeným v Čenene,²⁶ a rozlilo se pod ním v jeho jméno „zrno semene“. Oplodnil vejce a z něj se zrodilo Osmero v oblasti Hermopole. Zeslábl v pravodstvu, ve Velké záplavě. Znal je a jeho krk je přijal. Putoval (*hms*) do Théb jako Chonsu (Poutník).

²⁶ Prahova svatyně v Memfidé.

Vyčistil své hrdlo od vodstva záplavy. Tak vzniklo jeho jméno Chonsu Velký v Thébách, vznešený semene. Obrátil svou tvář k tomuto semenu. Byla to Maat, veliká, jež povstala ze země jako moc, náhrdelník na jeho hrudi ve stejné nádheře, přinesený z... pahorku v pravodstvu. Tak vznikly Théby v jejich jménu Údolí. Tak povstala Hathor, Veliká, vprostřed „zrna semene“ v jejím jménu Naunet. Pak na ní položil své tělo, otevřel (*pth*) jí jako Ptah, otec bohů. Tak se zrodilo Osmero... sestávající ze čtyř mužů a jejich ženských protějšků. Takto, spolu se čtyřmi jejími kapkami, vznikly Théby. Toto jsou muži a ženy Tanena.²⁷ Kraj Théb se radoval v Tanen, neboť Tanen stvořil Osmero v Thébách. Zrodili se z vody na Ostrov plamenů, a tak povstala jeho podoba, první prabůh Velké záplavy.

Zde je Amon-Re popisován jako otec otců Osmera, což může být v jistém ohledu protimluv, ale pokud jsou *Chonsu* a *Ptah* považováni za emanace Amona, může tento bůh cestovat do Hermopole, aby vytvořil vejce za účelem vytvoření Osmera, a rovněž, aby otevřel (*pth*) Hathoru, a ta mohla zrodit Osmero. Chonsuovská kosmogonie zobrazuje spojení Osmera s Thébami jako dvojité, jelikož Amon-Re odešel z Théb, aby v Hermopoli stvořil Osmero, a Osmero by se mělo vrátit na jih, aby bylo pohřbeno v Džeme, thébské nekropoli.

Válečná tažení králů 18. dynastie do Asie vedl bojovný Amon-Re a jeho chrám v Karnaku, včetně kněží, se stal prosperujícím a mocným. Nicméně když se Egypt ocitl na zenitu své moci, byl tento proces přerušena zvláštní událostí. Těto události nikdo plně nerozumí, ale všichni se shodují na tom, že se jednalo o jednu z nejdůležitějších událostí v dějinách.

Ve 14. století př. Kr., po téměř dvou stoletích trvání 18. dynastie, si faraón změnil jméno, zasvětil sám sebe téměř výlučně poměrně neznámému bohu, přemístil své hlavní sídlo na úplně nové místo ve středním Egyptě, přehlížel své spojence v Asii, a zjevně trávil více času se svou manželkou

²⁷ Obecně nazýván Tatenen, chtonický bůh v Nové říši a později často spojovaný s Ptahem.

a dcerami, než aby se věnoval tradičním administrativním a rituálním funkcím. Není známo, zda Achnaton jednal z náboženské oddanosti nebo psychického vyšinutí; zda ho k tomu nutila jeho žena Nefertiti nebo kněží v Héliopoli; a nebo zda jednal z čistého opovržení vůči mocné skupině kněží Amon-Rea. Je jasné, že jeho výlučné oddání se jedinému (monolatrie), ne-antropomorfnímu aspektu solárního kultu, slunečnímu kotouči, bylo na samotné hranici monoteismu.

Achnatonův hymnus na Atona, sluneční kotouč, dosahuje literárních a kontemplativních výšin zřídka přítomných v egyptských textech:

Jak četné jsou tvé skutky,
ačkoliv zůstávají skryty zraku.
Ó, jediný bože, mimo něž jiného není.
Vytvořil jsi zemi pro sebe, ty sám,
lidstvo, stáda i hejna,
vše, co chodí po nohou na zemi
i to, co lítá vzduchem s pomocí křídel.
Zemi Chor a Kuš i zemi egyptskou,
každému jsi určil místo, zaopatřil jsi jeho potřeby,
každý má potravu a počítá se mu délka života.
Liší se jazyky i povahou.
Jejich kůže má jinou barvu, neboť jsi odlišil cizince (lidské rasy).
V podsvětí jsi vytvořil záplavu,
kterou podle své vůle vypouštíš, abys nasýtil poddané,
neboť jsi je stvořil pro sebe a jsi jejich pánem,
pracuješ pro ně do únavy, pán každé země,
který pro ně září, Aton bílého dne, velký svou slávou.
Všechny vzdálené cizí země jsi oživil,
neboť jsi umístil záplavu i na nebesa (désť).
Může k nim sestoupit a stvořit mořské vlny na horách
a zavlažit pole jejich měst.
Jak účinné jsou tvé plány, Pane věčnosti,

Záplava z oblohy pro cizince a pro všechny tvory,
co chodí po nohou, ve všech cizích zemích
a záplava, která vychází z podsvětí, pro Egypt.²⁸

Tento Hymnus na Atona, který pravděpodobně ovlivnil pozdější biblickou literaturu (např. Žalm 104), má předchůdce ve starším Hymnu na Amon-Rea z 18. dynastie. Dokonce i důležitý verš „*jediný bože, mimo něhož jiného není*“ měl starší paralelu v popisu Amon-Rea jako „osamělého jedinečného bez sobě rovných“.

Později během Achnatonovy vlády začali pověřenci vymazávat jméno a titul „Amon-Re, Král bohů“. Je to právě vymazávání egyptského slova „bohové“, *ntrw*, jež přivedlo mnoho vědců k myšlence, že v tomto období jsme svědky „monoteistické revoluce“. Nicméně archeologické nálezy z hlavního města Achetatonu, dnešní Tell-Amarny, dokazují, že zde přinejmenším mnoho lidí pokračovalo v uctívání jiných bohů a vypadá to, že hlavním cílem útoků „vymazávačů“ byl thébský Amon-Re. Nové vývojové trendy amarnské mezihry neměly dlouhý život, navíc dva Achnatonovi bezprostřední nástupci, Smenchkare a Tutanchamon, se pokusili o usmíření s kněžími Amona, aniž by se vzdali Atona. Skutečný historický význam těchto teologických událostí je zřejmý v pozdější devastující reakci na tuto „herezi“ a vůči všem, kdo se jí zúčastnili. Monumenty z amarnského období byly zničeny a kdekoliv byla objevena jména amarnských faraónů, byla bez milosti vymazána.

Následné ramesseovské období (19. a 20. dynastie) kolem 1300–1100 př. Kr., je zjevně naplněno protiklady a vzhledem k bohatství materiálů z různých zdrojů je to jedno z období, které si skutečně zaslouží souslednou analýzu. Královská jména vládců tohoto období naznačují, že se buď „narodili z Rea“ (Ramesse nebo Ramse) nebo byli „sutechovského“ původu (Sethi, Setnacht), to znamená spojení se Sutechem, tradičním

²⁸ Text Hymnu na boha Atona viz Norman de Garis Davies, *The Rock Tombs of Amarna*, sv. 6, Archaeological Survey of Egypt 18 (London: Egypt Exploration Fund, 1908), pl. 27. Text je přeložen in William Kelly Simpson, *LAE* 289-95; Lichtheim, *AEL* 6-100; a Wilson, *ANET* 369-71.

nepřítelem Usira a Hora. Králové postavili mnoho staveb zasvěcených thébskému Amon-Reovi a pro sebe uspořádali opulentní pohřební přípravy na jihu, ale žili a vládli poblíž starého hlavního města na severovýchodě Delt, které před nimi užívali nenávidění cizí Hyksósové. Jejich vojenské oddíly nosily jméno boha Sutecha, ale králové prokazovali obrovskou úctu Usirovi v Abydu a jejich synové sloužili jako kněží boha Ptaha.

Ramessovské hrobky v Thébách jsou hojně vyzdobeny průvodci podsvětím zachycujícími Reovu pouť nočními hodinami skrze brány a jejich strážce - démony.²⁹ Hrobky urozených lidí z tohoto období postrádají autobiografické texty a výjevy z každodenního života velmi oblíbené v dřívějších obdobích, které byly nahrazeny vyobrazeními chrámových kultovních úkonů, pohřebních rituálů a božstev.

Bohatá literatura z tohoto období je tvořena většinou příběhy mýtickými vztahujícími se k událostem, v nichž hrají hlavní roli Usir, Hor a Sutech. Za povšimnutí stojí, že navzdory vnějšímu zdání, se jedná o konzervativní reakci k polyteismu, mnoho těchto literárních textů si z bohů utahuje.³⁰ Mýtus „Záchrana lidstva před zkázou“ je jedním z literárních příběhů, který byl opsán na zdi několika ramessovských královských hrodek.³¹ Je zajímavý svými antropomorfními prvky a etiologií.

(Stalo se za časů, kdy) Re, který sám sebe zrodil, byl králem lidstva i bohů. Lidský rod se bouřil proti Reovi, když Jeho Veličenstvo (kež žije, daří se mu a je zdrav) zestárlo. Jeho kosti se staly stříbrem, maso zlatem a vlasy byly jako lapis lazuli. Jeho Veličenstvo však

29 Viz Erik Hornung, *Ägyptische Unterweltsbücher*, 2. vydání, Bibliothek der Alten Welt: Der Alte Orient (Zurich and Munich: Artemis, 1984).

30 Viz Leonard H. Lesko, „Three Late Egyptian Stories Reconsidered“, in *Egyptological Studies in Honor of Richard A. Parker*, edit. Leonard H. Lesko (Hanover, N. H.: University Press of New England, 1986), str. 98-103.

31 Text „Záchrana lidstva před zkázou“ viz Charles Maystre, „Le livre de la vache du ciel dans les tombeaux de la Vallée des Rois“, *BIFAO* 40 (1941): 58-75; překlad viz Wilson, *ANET* 10-11; a Lichtheim, *AEL* 2:197-99. Viz rovněž text v překladu do němčiny a komentáře od Erika Hornunga a kol, *Der ägyptische Mythos von der Himmelskub: Eine Ätiologie des Unvollkommenen*, OBO 46 (1982).

odhalilo vzpouru, kterou proti němu osnoval lidský rod. Jeho Veličenstvo pak proneslo ke svým následovníkům: „Pošlete pro mé Oko a také pro Šua, Tefnutu, Geba a Nutu, i pro otce a matky, kteří se mnou byli v praocéanu, stejně tak pro Nuna, který přivede svůj průvod. Avšak učinitě tak v tajnosti, ať to lidé nespattí a jejich srdce neochabnou (doslova „neprchnou“)...“

A tito bohové byli povoláni...

Poté řekl Re k Nunovi: „Ó nejstarší bože, z něhož jsem povstal, ó předku bohů, hle, lidstvo, které vzešlo z mého Oka, osnuje proti mně. Řekni mi, co bys s tím dělal, neboť hledám řešení. Nezahybím je, dokud neuslyším tvou radu.“

Poté promluvilo Jeho Veličenstvo Nun, pravil: „Můj synu Re, který jsi větší než ten, kdo jej stvořil, a mocnější, než ti, kdo jej stvořili, ty, který sedíš na svém trůnu, velký strach padá na ty, kdo se proti tobě spikli, když na ně zaměříš své Oko...“ ...

Poté promluvili k Jeho Veličenstvu takto: „Vyšli své Oko, aby rozdrtilo ty, kdož se proti tobě spikli. Žádné jiné oko to nezvládne lépe. Nech jej sestoupit jako Hathoru.“

Tato bohyně sestoupila a pobila lidstvo v poušti. Poté k ní výsost tohoto boha promluvila: „Vítej v míru, Hathoro, která jsi splnila úkol, kvůli kterému jsem přišel.“

Poté tato bohyně pravila: „Jako ty žiješ pro mne, přemohla jsem lidstvo a potěšilo to mé srdce.“

Poté veličenstvo Re řeklo: „Ovládnou je mocně jako král, když jsem je oslabil.“ A tak se zrodila Sachmet (Mocná) a pivní slad, který byl připraven pro tu, jež by se brouzdala v krvi až po Hérakleopolis...

Poté výsost, tento bůh řekl: „Vyjděte do Elefantiny a přineste mi dostatek červeného okru.“... Služebné roztloukly ječmen na uvařené piva a pak byl červený okr přidán do této kaše. Bylo to jako lidská krev. Bylo zhotoveno sedm tisíc nádob piva a pak Jeho Veličenstvo, král Horního a Dolního Egypta, Re, přišel s ostatními bohy, aby se na toto pivo podíval...

Pak Jeho Výsost Re řekl: „Jak je to dobré! Tímto lidstvo zachráním.“ ... „Odnese to na místo, kde hodlá hubit lidstvo.“ Pak Jeho Veličenstvo, král Horního a Dolního Egypta, Re, odešel pracovat před rozedněním, aby toto uspávadlo rozlil. Pak byla pole zaplněna touto tekutinou do výšky tří dlaní...

Když za rozbřesku přišla tato bohyně, uviděla vše zaplavené. Její tvář se projasnila. Pila a jejímu srdci se ulevilo. Vrátila se opilá, aniž by lidstvo zničila.

Tento mýtický příběh se narozdíl od typické pohřební literatury odehrává v tradičním prostředí paláce. Může to být pokus o racionalizaci trápení jako božského trestu, který se neuskutečnil, částečně i kvůli lidským slabostem připisovaným bohům. Text rovněž vysvětluje původ piva a opíjení se pivem pravděpodobně o svátcích bohyně Hathory.

Ramesse II. si nechal postavit čtyři sochy v zadní části svatyně slavného chrámu v Abú Simbel. Bohy, zde připomínanými, jsou Ptaħ, Reharachtej³², Amon-Re a samotný Ramesse II. Poté, co připomenul tři předcházející státní egyptské bohy, se Ramesse postavil na jejich úroveň.³³ Patrná je určitá důslednost jeho megalomanie, četnější výstavba vlastních monumentů, než monumentů zasvěcených ostatním bohům, a rovněž v literárních textech tohoto období jsou bohové často vyobrazeni jako pošeltilci, čímž bylo posilováno Ramessovo postavení jako boha-krále (obr. 17).³⁴

Po skončení šedesát sedm let trvajících panování Ramesse II., se musel jeho syn Merneptah vypořádat s Libyjci a mořskými národy a rovněž s „lidem Izraele“, který krátce předtím podnikl svůj exodus z Egypta.

Ramesse III. z 20. dynastie, poslední velký faraón Nové říše, byl zavražděn při pokusu o převrat, který vzešel z jeho harému. Atentát na něj

32 Pozdně egyptská forma Reharachteje s určitým členem, „(Ten) Re, Hor obzoru“, s odkazy na heliopolského slunečního boha.

33 Herman te Velde, „Some Remarks on the Structure of Egyptian Divine Triads“, *JEA* 57 (1971): 81, pokračuje v interpretaci této skupiny poněkud dále tím výrokem, že „faraón pravděpodobně reprezentuje jednotu této triády.“

34 Viz Lesko, in *Egyptological Studies*, edit. Lesko, str. 98-103.

a možné převzetí trůnu kněžními Amon-Rea (21. dynastie) přivedlo mýtus o božském kralování a dějiny faraónského Egypta až na dno. Během Třetí přechodné doby se cizí vládci nebo vládci podporovaní z cizích zemí pokusili vzkřísit mýty, hlavně pro svůj osobní prospěch. Jeden z cizích vládců 25. dynastie, Núbijec jménem Pije (původně Pianchi), byl poměrně výstřední jak svou hlubokou osobní oddaností Amonovi, tak svou energickou snahou obnovit v Egyptě staré pořádky, neboť to byla původně mocná země na sever od jeho země, která rychle chřadla přímo před jeho očima.³⁵

Během Pozdní doby se náboženství prostých lidí zaměřovalo na Usira a Rea, ačkoliv byli rovněž uctíváni lokální a domácí bohové. Velmi oblíbeným se stalo i kultovní uctívání zvířat. Animální zpodobňování bohů ve starších obdobích zjevně symbolizovalo atributy síly a umožnilo většinové nevzdělané populaci rozpoznávat zastoupení bohů v rituálních scénách zachycených na předmětech a na zdech chrámů a hrobek.

Papyrové kopie *Knihy mrtvých*, které byly v tomto období velmi oblíbené, obsahovaly říkání pro překonání překážek v posmrtném životě a tato kniha umožnila každému, kdo si mohl dovolit mít vlastní kopii, aby byl před Usirem shledán nevinným a připojil se k Reovi na nebesích. Zajímavé je, že nejdůležitější viněty v tzv. thébské recenzi *Knihy mrtvých* zpodobňují Usira, zatímco text (včetně doprovodných textů k těmto vinětám) zřetelně odráží starší spojení knihy s vírou v heliopolského Rea. Určité nejistoty, zmatky a neshody týkající se mytologie *Knihy mrtvých* jsou evidentní v poznámkách připojených ke kapitole 17:

Já jsem Atum, jenž jsem byl v pravodstvu osamocen. Já jsem Re, jenž zjevuje se na obzoru, když započal vládnout těm, které stvořil.

Kdo je to?

35 Viz James H. Breasted, *Ancient Records of Egypt*, svazek 4, *The Twentieth to the Twenty-sixth Dynasties* (Chicago: University of Chicago Press, 1906), secs. 816-83, pro překlad Pianchiho stély. Text dále diskutuje v sekcích 796-815. Rovněž viz Sir Alan Gardiner, *Egypt of the Pharaohs: An Introduction* (Oxford: Clarendon, 1961), str. 335-40.

„Re, když započal vládnout těm, které stvořil“ znamená: když se Re začal zjevovat jako král těch, které stvořil, ještě předtím než se odehrálo Šuovo vyzdvižení (nebes), když se ještě nacházel na prapahorku, který je v Héliopoli...

Jsem Velký bůh, který povstal sám ze sebe.

Kdo je to?

„Velký bůh, který povstal sám ze sebe“ je (pra)vodstvo,

Je to Nun, otec bohů.

Jiná varianta: Je to Re.

Ten, který stvořil svá jména, Pán Devatera.

Kdo je to?

Je to Re, který vytvořil jména pro své údy.

Tak povstali bohové, jež jsou v jeho družině.

Ten, jemuž se mezi bohy nikdo nevyrovná.

Kdo to je?

Je to Atum, který je ve svém slunečním kotouči.

Jiná varianta: Je to Re, když východním obzorem vchází na nebesa.

Můj je včerejšek, já znám zítřek.

Kdo to je?

„Včerejšek“ - to je Usir,

„Zítřek“ - to je Re v den, kdy nepřátelé Pána veškerenstva budou zničeni a jeho syn, Hor, se ujme vlády...³⁶

Některé velmi závažné teologické otázky jsou zodpovězeny ve 175. kapitole Knihy mrtvých, a mohou být považovány za náboženskou odpověď na postoj „žij pro dnešek“, jež je vyjádřen v takových literárních textech, jakými byly Písně harfeníků. Část kapitoly 175 uvádí:

³⁶ Viz Edouard Naville, *Das aegyptische Totenbuch der XVIII. bis XX. Dynastie*, 3 sv. (Berlin: Ascher, 1886). Text a poznámky k 17. kapitole lze nalézt in: 1:23-30 a 2:29-74. Překlady viz Thomas George Allen, *The Book of the Dead, or Going Forth by Day*. Studies in Ancient Oriental Civilization 37 (Chicago: University of Chicago Press, 1974), str. 26-32, a Wilson, *ANET* 3-4.

Slova pronášená Usirem (zemřelým N.):

„Ó, Atume, co to znamená? Odcházím na poušť, do pohřebiště. Je bez vody, bez vzduchu, přehluboká a přetemná, zcela bez konce.“

(Atum:) „Avšak žiješ v pokoji srdce.“

(N:) „Nenachází se tam žádná milostná rozkoš.“

„Stav mocné blaženosti jsem zde ustanovil místo vody, vzduchu a rozkoše a pokoj srdce namísto chleba a piva,“ pravil Atum.

(N:) „Tak to vidíš ty.“

(Atum:) „Nestrpím, abys trpěl nedostatkem.“

(N:) „Avšak každý (jiný) bůh již přijal místo v Bárce miliónů.“

(Atum:) „Tvé místo náleží tvému synu, Horovi.“

...

„A jak je to (tam) s dobou života?“, zeptal se Usir.

(Atum:) „Budeš žít milióny a milióny (let) a délka tvého života bude nezměrná. Ale vše, co jsem stvořil, (nakonec) zničím. Svět se navrátí do pravodstva, do Velké záplavy, jako na prapočátku. Jen já zůstanu, společně s Usirem, poté co se proměním v nového hada, takového, kterého lidé neznají a bohové nikdy neviděli. Jak dobré je to, co jsem učil pro Usira, lepší(ho) než (pro) všechny ostatní bohy. Dal jsem mu poušť pohřebiště a jeho syn usedl jako dědic na trůn na Ostrově plamenů. Přidělil jsem mu místo v Bárce miliónů, zatímco jeho syn Hor zůstává na trůně a pečuje o jeho zádušní stavby.“

(N:) „A co duše (ba) Sutechova, nebude putovat (do podsvětí) narozdíl od ostatních bohů?“

(Atum:) „Jeho duši, která je v bárce, jsem připoutal, aby nemohl ohrozit tělo boha.“

(N:) „Ó, vykonaj pro mne to, co tvůj otec Re vykonal pro tebe, abych mohl dlouho žít na zemi a aby můj trůn (tj. místo spočinutí) byl dobře připraven, můj dědic, aby byl zdrav, hrobka trvalá a (neboť toto jsou) moji pozůstalí (nebo služebníci) zde na zemi. Moji nepřátelé, ať jsou rozdraceni a škorpión spočívá na jejich kostech. Já

jsem tvůj syn, můj otče, Ree. Daruj mi život, zdar a zdraví, neboť Hor spočívá na svém královském trůně, a nech mé žití přijít (ke mně) brzy, abych dosáhl mocné blaženosti.“³⁷

Člověku zaujatému negativními aspekty smrti sliboval tento text požehnaný stav, klid mysli, blažené vize, život po miliony let, místo spočinutí v poušti, syna nástupce, potrestání nepřátel, a konečné zničení existujícího světa.

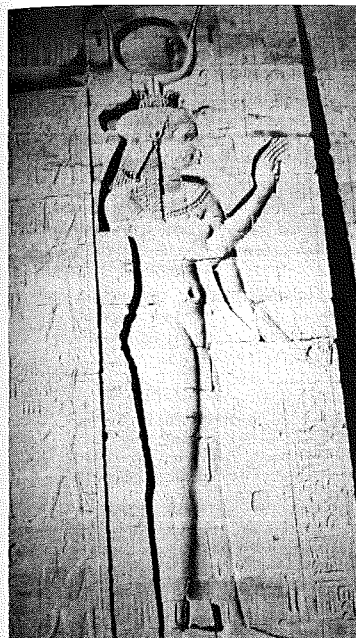
Během vlády Ptolemaiovců (305-30 př. Kr.) byly na starověkých kultovních místech postaveny skutečně velkolepé chrámy, a nespočet menších chrámů, přístaveb k chrámům, bran a nápisů bylo postaveno nebo připojeno i na dalších místech. Hlavní uspořádání chrámu boha Hora v Edfú je ptolemaiovské. Rozsáhlý hlavní chrám a zdi, které jej obklopují, jsou pokryty odshora dolů výjevy a texty týkajícími se Hora, jeho mýtů a rituálů. Oddělené mohutné chrámy bohyně Hathory v Dendeře a bohyně Esety na Filé (obr. 22) nedokládají pouze svou užitečnost pro pokračování mytologie o božské královské vládě, ale také jejich rostoucí důležitosti v myslích a srdcích lidí, zcela stranou od jejich spojení s Devaterem. Malé domy zrození, *mammisi*, připomínají narození Hora opakovaně na každém z těchto míst.

Text papyru z rané ptolemaiovské doby, pravděpodobně z Théb, objasňuje jak kontinuitu původních náboženských představ spojených s bohem Reem, tak úspěšnou asimilaci tohoto náboženství do rané héliopolské a hermopolské kosmologie.

Toto pravil Pán veškerenstva poté, co sám sebe stvořil (vznikl):

Já jsem ten, který se sám stvořil (vznikl, *cheper*) jako Cheper (Vznikající). Když jsem se stvořil, stvořilo se i tvoření. Stvořilo se všechno stvoření poté, co já jsem se stvořil. Mnohá byla stvoření, která vyšlo z mých úst. Dříve než bylo stvořeno nebe, dříve než

³⁷ Text kapitoly 175, viz Naville, *Das aegyptische Tottenbuch*, 1:198-99; překlad viz Allen, *Book of the Dead*, str. 183-85, a Wilson, *ANET* 9-10.



22. Ptolemaiovský reliéf bohyně Esety. Chrám bohyně Esety, Filé. Foto©Leonard H. Lesko, 1991.

byla stvořena země, dříve než byli vytvořeni plazi a hadi v jejich místech...

Utvořil jsem plán ve svém vlastním srdci, a tak byla stvořena mnohá stvoření tvorstva jako stvoření dětí a jako stvoření jejich dětí. Já jsem ten, který souložil se svou rukou, který plivl svými vlastními ústy, který vyplivl Šua a vykašlal Tefnutu. Můj otec Nun je přivedl a mé Oko spolu s nimi na (své) dráze. Přišli ke mně, a tak poté, co jsem se stvořil jako jediný bůh, tři bohové byli ze mne. Povstal jsem jako tato země a Šu a Tefnut zaplesali v pravodstvu, kde přebývali. Přinesli mi mé Oko spolu s nimi. Poté, co jsem se spojil se svými údy, zaplakal jsem nad nimi. Tak bylo stvořeno lidstvo, ze slz mého Oka...

Vytvořil jsem také všechny hady a všechna stvoření, která jsou z nich.

Šu a Tefnut zrodili Geba a Nutu. Geb a Nut zrodili Usira, Hora Chentiirteje, Sutecha, Esetu a Nebthetu, z lůna jedna za jedním. A zrodili mnohé na zemi...³⁸

KOSMOLOGIE

Starověcí Egypťané měli zájem jak o okolní svět, tak o to, co bylo za jeho hranicemi a mimo jejich dosah. Jejich svět byl úhledně vymezen a organizován řekou Nil, která jim poskytovala záplavy, přepravu a dopravu, pitnou vodu, užitkovou vodu, kanalizaci, množství ryb, drůbeže a divoké zvěře. Geograficky byl Egypt orientován na jih k pramenům Nilu. Tudíž Horní Egypt byl na jihu a Dolní Egypt na severu, tedy jedno slovo znamenalo jak „západ“, tak i „vpravo“ a druhé jak „východ“, tak „vlevo“. Obě země byly Horní a Dolní Egypt, jeden symbolizován rákosem a druhý stvolem papyru nebo včelou. Jiným označením státu bylo země Obou břehů, značící oba břehy Nilu, ale pravděpodobně zřetelnější rozlišení bylo mezi názvy Černá a Červená země, tedy mezi zemí úrodnou a pouští.

Egypťané používali slovo *ta* (𓄿) pro „země“, ale rozlišovali mezi plurálem *tau*, „pláně“ a *chasut* (𓄿𓄿), „hornatá země“, což bylo rovněž synonymum pro označení cizích zemí. Středozemní moře označovali slovem *wadž-wer*, „velká zeleň“, ale mohli rovněž užít *šenwer*, „velký, který obklopuje“, což byl asi pravzor pro řecké slovo *okeanos*. Jejich universem bylo „vše, co slunce obíhá“, ale jestliže mělo toto sousloví naznačovat, že slunce bylo považováno za obíhající kolem světa po oběžné dráze, pak zřejmě tato fráze naznačuje kosmologii, která se liší od zde probíraných náboženských textů.

Starověcí Egypťané zřejmě nahlíželi a popisovali svět kolem sebe rozdílnými způsoby. Personifikace a metafory v mýtech a příbězích byly nápadité,

38 Text v transkripci viz R. O. Faulkner, *The Papyrus Bremner-Rhind*, BiAe 3 (1933), str. 59-69; překlad in Wilson, *ANET* 6-7.

poetické, propracované a často i humorné, ale rozhodně nepředstavovaly úplné shrnutí egyptského kosmologického a vědeckého myšlení. Například v náboženských textech, mohla být země popisována a zobrazována jako bůh Geb ležící na zádech, zatímco bohyně nebe Nut se v oblouku klenula nad ním. Egyptské hieroglyfy pro „země“ a „nebe“ naopak neměly co do činění s těmito personifikacemi. Země byla zobrazována jako plochá pevnina, spíše dlouhá, než hluboká, která byla z části tvořena kameny a pískem: 𓄿. Nebe bylo kresleno jako úzký baldachýn s podpěrami na koncích: 𓄿. Za povšimnutí stojí, že egyptský výraz pro „nebeskou klenbu“, *bia*, má zřetelnou vazbu na slova „divy“ nebo „zázraky“, *biau*, a „železo“, *biat*. Egypťané zřejmě vnímali spojitost mezi záračným meteorickým železem, které používali pro náboženské účely a materiálem, z něhož, jak se domnívali, byl stvořen nebeský baldachýn. Tato idea by mohla být v souhladu s vnímáním sluneční záře, když slunce prochází od východu k západu *pod* vyleštěným kovovým baldachýnem a pravděpodobně i s jeho cestou od západu k východu *nad* tímto baldachýnem. V druhém případě, je sluneční záře zahlédnuta skrze hvězdy, dírami v baldachýnu, které po sobě zanechaly padající meteority. Podle jejich představ Země tedy neobíhala kolem Slunce, ale ani Slunce neobíhala kolem Země.

Spíše předmětný popis kosmu reflektovaný v egyptské lexikografii se v mnoha ohledech shodoval s mytologickými popisy nebeské krávy a bohyně nebes Nut. Velkou nebeskou krávu, jež také mohla představovat bohyni Hathoru, podpírali bohové, kteří drželi každou z jejích nohou. Každý den porodila slunce v podobě Iheje a sluneční disk se vydal na cestu z jejího lůna, aby byl v noci bohyní spolknut. V jiné mytologické tradici porodila Nut slunečního boha Rea, který procházel pod jejím vyklenutým tělem během denních hodin, byl jí sněden při západu slunce, a během noci procházel jejím tělem.

Umělecká díla vycházející z těchto mýtů zobrazují hvězdy jako bohy plující na bárce srpkovitého tvaru, spíše ale vně než uvnitř jejich těl. Takovéto zpodobení připisuje hvězdám poměrně velkou důležitost, jelikož cestují nezávisle, stejně jako slunce. Na jedné straně tato představa může být připomínkou velkého vlivu astrálního kultu, který by neměl být